

Wstęp

Związek między pracą zawodową a zadowoleniem z życia jest bardzo dobrze udokumentowany, a u jego podłoża leżą przede wszystkim dwa efekty – bezpośredni efekt psychologiczny (praca zawodowa pomaga budować status społeczny, pozwala na samorealizację, daje poczucie „bycia potrzebnym”) i pośredni efekt dochodowy (praca jest zwykle głównym źródłem utrzymania) (Clark, 2018).

Związek praca–zadowolenie z życia jest jednak silnie zróżnicowany międzynarodowo. Przeciętna różnica w satysfakcji z życia pomiędzy pracującymi a bezrobotnymi jest duża na przykład w krajach niemieckojęzycznych i stosunkowo niewielka w krajach śródziemnomorskich czy w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wiedza o tym, z czego wynika to zróżnicowanie, jest bardzo ograniczona (Michoń, 2015).

Głównym celem niniejszej książki jest ustalenie, jakie czynniki na poziomie makro odpowiadają za międzynarodowe zróżnicowanie pod względem siły związku praca–zadowolenie z życia. Wykonanie tak sformułowanego zadania nie byłoby możliwe bez zrealizowania trzech celów pobocznych, również interesujących poznawczo. Pierwszym z nich jest przedstawienie nurtu ekonomii szczęścia jako nowej subdyscypliny ekonomii. Celem drugim jest przegląd miar subiektywnego dobrostanu, a na podstawie analizy literatury przedmiotu – ocena jakości tych wskaźników. Ostatnim celem pobocznym jest analiza mikro-determinant zadowolenia z życia – niezbędna dla precyzyjnego oszacowania wpływu czynników na poziomie makro.

W monografii przyjęto, że siła relacji praca–zadowolenie z życia jest tym większa, im wyższy jest poziom jakości zatrudnienia. Pojęcie to zostało zdefiniowane za Duncanem Galliem, który wyróżnił pięć wymiarów jakości pracy: możliwość wykorzystania kompetencji, stopień swobody wykonywania zadań, możliwości rozwoju zawodowego, równowaga między życiem prywatnym a zawodowym oraz bezpieczeństwo zatrudnienia (Gallie, 2007, s. 6). Czynnikiem jakości zatrudnienia główny łącznik związku praca–zadowolenie z życia, badanie silniej akcentuje bezpośredni psychologiczny efekt odpowiadający za powstanie tej relacji.

Monografia koncentruje się na osobach w wieku 16–35 lat. Dużo wskazuje bowiem na to, że dynamika poziomu szczęścia w cyklu życia układa się w literę „U”. Zadowolenie z życia gwałtownie spada w okresie wczesnej dorosłości,

by odbić się w okolicach wieku średniego. Niektórzy badacze przekonują, że główną przyczyną tego zjawiska jest niepewność zatrudnienia oraz niespełnione aspiracje wynikające z niedopasowania pomiędzy tym, co młodzi pracownicy potrafią, a tym, czego oczekują od nich pracodawcy (Ferrante, 2017). Analiza koncentruje się zatem na grupie, w której zawirowania kariery są szczególnie silne i w której budzą one wyjątkowe emocje. Tam gdzie zmienność jest duża, łatwiej zidentyfikować efekty. Koncentracja uwagi na osobach młodych wynika również z chęci wypełnienia luki badawczej w literaturze przedmiotu. Analizy związku praca–zadowolenie z życia dotyczą zwykle zbiorowości osób w wieku produkcyjnym i stosunkowo rzadko traktują w sposób specjalny młodych. Z kolei badania nad procesem przejścia między edukacją a pracą (*school-to-work transition*, SWT), które stanowią najbogatsze źródło wiedzy o sytuacji młodych na rynku pracy, bardzo rzadko podejmują wątek ich psychicznego dobrostanu. Tymczasem osoby rozpoczynające karierę zawodową są grupą wystawioną na rozmaite rodzaje ryzyka: bezrobocia, niepewności zatrudnienia, pracy o niskiej jakości (O'Reilly i in., 2015).

Poszukując zmiennych na poziomie makro oddziałujących na siłę związku między pracą a zadowoleniem z życia, monografia czerpie z dorobku badań nad SWT. Jeden z czołowych przedstawicieli tego nurtu, Daniel Raffé, zidentyfikował katalog czynników na poziomie makro kształtujących kariery młodych (Raffé, 2014). Do przedstawionej w monografii analizy wybrano z tej grupy czynniki, które mają potencjalny wpływ na jakość pracy osób młodych. Są to głównie instytucje (choć nie tylko) w postaci rozmaitych polityk publicznych. Należą do nich:

- polityka rynku pracy (wyrażana wielkością wydatków publicznych na aktywną i pasywną politykę rynku pracy),
- prawna ochrona zatrudnienia (mierzona wskaźnikiem prawnej ochrony zatrudnienia OECD),
- system edukacji (charakteryzowany poziomem standaryzacji nakładów¹ i efektów, stopniem stratyfikacji² i orientacji zawodowej)³,
- wartość przypisywana pracy przez społeczeństwo (mierzona wskaźnikiem skonstruowanym na podstawie danych Światowego Sondażu Wartości),

---

¹ Standaryzacja nakładów określa stopień niezależności szkół odnośnie do tego, jak uczyć (na przykład jakich podręczników używać, jakich uczyć treści). Im wyższy poziom standaryzacji nakładów, tym mniejsza autonomia szkół pod tym względem. Standaryzacja efektów odnosi się do różnych form centralnej oceny wyników kształcenia. Przykładem działania standaryzującego efekty kształcenia jest egzamin maturalny.

² Stratyfikacja odnosi się do liczby dostępnych ścieżek kształcenia w systemie edukacji oraz do procesów selekcji uczniów do tych ścieżek.

³ Poziom orientacji zawodowej systemu edukacji jest wyrażany odsetkiem uczniów szkół zawodowych wśród wszystkich uczniów danego szczebla kształcenia (zazwyczaj dotyczy to edukacji na poziomie średnim).

- orientacja postmaterialistyczna społeczeństwa (mierzona wskaźnikiem skonstruowanym na podstawie danych Światowego Sondażu Wartości).

Zgodnie ze sformułowanymi w monografii hipotezami związek między pracą zawodową a zadowoleniem z życia wśród osób młodych będzie silniejszy:

- w krajach o wyższym poziomie ochrony zatrudnienia (zwiększa to poczucie bezpieczeństwa pracy),
- w krajach o wysokim poziomie stratyfikacji i orientacji zawodowej w systemie edukacyjnym (cechy te zwiększają poziom kompetencyjnego dopasowania absolwentów do zajmowanych stanowisk),
- w krajach o niskim poziomie standaryzacji nakładów i wysokim poziomie standaryzacji efektów w systemie edukacyjnym (cechy te wpływają pozytywnie na jakość i efekty kształcenia, a to zwiększa szansę na znalezienie pracy o wyższej jakości),
- w krajach, w których społeczeństwo przypisuje dużą wartość pracy zawodowej,
- w krajach, w których społeczeństwo wyznaje wartości postmaterialistyczne (wartości te bardziej akcentują niematerialną wartość pracy).

Ponadto na podstawie analizy literatury przedmiotu ustalono, że wysoki poziom aktywnej lub pasywnej polityki rynku pracy zwiększa dobrostan zarówno pracujących (przez oddziaływanie na kompetencyjne dopasowanie do zajmowanych stanowisk), jak i bezrobotnych (przez pozytywny wpływ na poczucie bezpieczeństwa oraz działania aktywizujące, które w pewnym stopniu imitują pracę). Zatem moderujący wpływ tych polityk będzie pozytywny (będzie wzmacniał relację między pracą i zadowoleniem z życia), jeśli ich efekt wśród pracujących okaże się silniejszy niż wśród bezrobotnych.

Analiza osadzona jest w nurcie ekonomii szczęścia (*happiness economics*) – subdyscyplinie ekonomii zajmującej się zagadnieniami związanymi z dobrostanem (*well-being*) człowieka. Ten dynamicznie rozwijający się obszar wiedzy leży z dala od ekonomii głównego nurtu i czerpie dużo z dorobku ekonomii behawioralnej czy wręcz psychologii. W czasach rosnącej nieufności do tradycyjnych wskaźników dobrobytu, choćby do PKB, ekonomia szczęścia, z alternatywnymi miernikami jakości życia, jest atrakcyjnym kierunkiem naukowych poszukiwań (Clark, 2018). Na przedstawioną w monografii analizę można też spojrzeć z innej strony i potraktować ją jako szczególnego rodzaju ewaluację polityk publicznych – w której głównym kryterium oceny jest wpływ na zadowolenie z życia obywateli (Boarini, Comola, de Keulenaer, Manchin i Smith, 2013).

Książka składa się z pięciu rozdziałów, wstępu i zakończenia. W rozdziale pierwszym przedstawiono specyfikę subdyscypliny ekonomia szczęścia i jej wkład w rozwój ekonomii głównego nurtu. Omówiono również pojęcia subiektywnego dobrostanu i zadowolenia z życia oraz zaprezentowano sposoby ich operacjonalizacji. Rozdział kończy przegląd najważniejszych

problemów związanych z mierzeniem dobrostanu oraz omówienie właściwości ekonometrycznych wskaźników satysfakcji. Rozdział drugi poświęcony jest analizie dorobku dotychczasowych badań nad determinantami zadowolenia z życia ze szczególnym uwzględnieniem tych zmiennych na poziomie mikro, które są wykorzystywane w części empirycznej monografii. W rozdziale trzecim w podobny sposób opisano zmienne na poziomie makro. W odniesieniu do tych determinantów satysfakcji uzasadniono również ich potencjalny wpływ na siłę związku praca–zadowolenie z życia. W rozdziale czwartym zaprezentowano strategię empiryczną i hipotezy, opisano wykorzystywane bazy danych, sposób doboru próby badawczej i konstrukcji zmiennych. Przedstawiono również podstawowe specyfikacje modeli ekonometrycznych. W rozdziale piątym wyjaśniono sposób postępowania analitycznego i przedstawiono wyniki przeprowadzonych analiz. Ostatnia część pracy zawiera podsumowanie.

W celu weryfikacji hipotez zostały wykorzystane techniki analizy regresji hierarchicznej, w szczególności dwu- i trzypoziomowe modele regresji liniowej z losowym wyrazem wolnym (*multilevel random intercept models*). Zastosowanie modeli wielopoziomowych pozwala na prawidłowe oszacowanie błędów standardowych, w sytuacji gdy zmienne są mierzone na różnych poziomach agregacji. Na poziomie mikro wykorzystano zasoby Europejskiego Sondażu Społecznego (European Social Survey, ESS). Ten projekt badawczy jest obecnie jednym z najważniejszych źródeł danych dla porównawczych badań międzynarodowych. Wskaźniki na poziomie makro pochodzą z wielu baz danych pozyskiwanych przez takie instytucje, jak European Values Survey (Europejski Sondaż Wartości), World Values Survey (Światowy Sondaż Wartości), Eurostat, OECD, Bank Światowy. Obliczenia zostały wykonane przy użyciu dwóch modeli nazwanych, odpowiednio, pełnym i zredukowanym. Model pełny zawiera mniejszą liczbę zmiennych na poziomie makro, dzięki czemu może „korzystać” z większej próby badawczej i przyjąć postać trzypoziomową (poziomami są, odpowiednio, osoby, kraje w określonym roku, kraje). Model zredukowany ma szerszy katalog zmiennych makro, który był możliwy do stworzenia tylko dla jednego roku. Model ten szacowany jest zatem dla mniejszej próby badawczej i przyjmuje postać dwupoziomową (osoby, kraje). W przypadku modelu pełnego zakres czasowy obejmuje lata 2002–2014, a próba badawcza liczy 39 665 osób z 27 europejskich krajów. Model zredukowany jest szacowany z wykorzystaniem danych z 2008 roku pozyskanych od 6990 osób z 22 krajów. Analiza dotyczy osób w grupie wiekowej 15–35 lat, pracujących najemnie lub bezrobotnych. Ze względu na przyjętą perspektywę teoretyczną przedstawiciele grup o innym statusie na rynku pracy (między innymi bierni zawodowo, samozatrudnieni) zostali wyłączeni z analizy⁴.

---

⁴ Szersze uzasadnienie takiego doboru próby w podrozdziale 4.3.4.